

Urho Somerkivi

SUOMEN KUNNALLINEN KESKIKOULU

Syntyvaiheet

Suomen kunnallinen keskikoulu eli viralliselta nimeltään kansakouluun kuuluva keskikoulu oli eräänlainen kansakoulun ja oppikoulun välimuoto. Hallinnollisesti ja koulusosiaalisesti se oli kansakoulu. Se oli kansakouluviranomaisten hallinnon alainen, ja siihen sovellettiin kansakoulusta annettuja säännöksiä. Opetussuunnitelmansa puolesta se taas oli - vuoden 1960 jälkeisiä kokeilukouluja lukuunottamatta - kuin oppikouluun kuuluva keskikoulu. Tässä esityksessä keskitytään lähinnä kansakouluun kuuluvan keskikoulun alkuvaiheisiin, koska koulu-kokeiluun liittyvästä loppuvaiheesta on olemassa useita selvitäyksiä.¹⁾

1) Esim. Somerkivi 1962 ja 1982 - Aho 1967 - Nurmi 1979

Kunnallinen keskikoulumme syntyi lähinnä Kansakoulukomitean ehdotusten pohjalta. Tosin aiemminkin oli tehty yrityksiä tällaisen koulumuodon aikaansaamiseksi. Huomattavimpana on ehkä mainittava Helsingin kansakoulunopettajien keskikoulu, jota sen perustajat vuonna 1910 tarjosivat kaupungin kansakoulun osaksi perustellen esitystään sillä, että kaupunkikansakoulussa voitiin kansakouluasetuksen (1866) mukaan siinä lueteltujen oppiaineiden (joihin saattoi kuulua mm. vieras kieli) lisäksi opettaa "ynnä muuta, jota hyödyllisenä ja tarpeellisenä voidaan pitää". Saattaakin hyvin ajatella, että kaupungissa se sosiaaliryhmä, jolle Cygnaeuksen yläkansakoulu aikanaan sopi, kaipaasi puoli vuosisataa myöhemmin jo keskikoulusivistystä. Helsingin kansakoulujen johtokunta ja kaupunginvaltuusto katsoivat kuitenkin, ettei sanottua säännöstä voitu näin laajasti tulkita, ja koulu jäi opettajien yksityisesti ylläpitämäksi.¹⁾

Kansakoulukomitea, jonka puheenjohtajana oli Alfred Salmela, asetettiin vuonna 1936 alun perin valmistamaan ehdotuksia jatko-opetuksen uudelleenjärjestämiseksi. Myöhemmin se kuitenkin määrättiin yhteistoimin professori Tapio Tarjanteen kanssa myös kodifioimaan silloisia kansakoulua koskevia säännöksiä (oppivelvollisuuslaki, järjestysmuotolaki, kustannuslaki ym.). Työn tuloksena valmistui viimein ehdotus kansakoululaiksi. Kun komitea sai vielä tutkittavakseen suuren joukon kansakoulua koskevia aloitteita, se lisäsi lakiehdotukseensa useita uusia säännösehdotuksia. Siten lopputulos ei enää ollutkaan pelkkä kodifikaatio. Tältä pohjalta sitten monen kehittelyvaiheen jälkeen säädettiin vuonna 1957 Kansakoululaki.

1) Somerkivi 1975

Muuan edellä mainituista uusista asioista oli kysymys kansakouluun kuuluvasta keskikoulusta. Sen pohtimiseen komitea ilmoittaa saaneensa virikkeen siten, että 4. päivänä helmikuuta 1939 silloinen opetusministeri Uuno Hannula suullisessa keskustelussa komitean puheenjohtajan kanssa kehotti komiteaa tutkimaan kunnallisen keskikoulun liittämistä kansakoulun yhteyteen. Tämä on tietysti totta, mutta olen puolestani varma siitä, että keskustelun tästä asiasta aloitti Alfred Salmela. Kunriin siirtäminen Hannulalle oli taktiikkaa. Mutta olipa aloite kehen tahansa, niin aate on ilmeisesti saatu läntisistä naapurimaista. Tanskassahan oli vuoden 1937 lailla järjestetty kansakouluun tutkinnollinen ja tutkinnoton keskikoulu. Ruotsissa keskikoulut olivat suurelta osin siirtyneet kuntien haltuun, ja 1930-luvulla oli perustettu runsaasti myös käytännöllisiä kunnallisia keskikouluja.

Mietinnössään (2/1946), joka on päivätty 14.5.1945, Kansakoulukomitea ehdotti kansakoulun osana toimivaa keskikoulua, joka olisi perusmuodoltaan ollut 4-vuotinen ja rakentunut 4-vuotisen varsinaisen kansakoulun pohjalle eli ollut siis samaa rakennetta, jota Oppikoulun uudistamiskomitea (Poijärvi 1945) oli suositellut. Maaseudulla koulu olisi voinut olla myös 3-vuotinen ja rakentua 6-vuotisen kansakoulun pohjalle, eli noudattanut siis Mantereen rakennemalleja. Keskikoulun tuli olla yhtä sosiaalinen kuin muunkin kansakoulun, ja sen tuli "kasvattaa työhön, taloudellisuuteen, ammattiin ja maalaiselämään". Koulun tehtävänä olisi ollut kasvattaa johtavaa työvoimaa ja kansan henkistä johtajistoa, ja maaseudulla sen olisi pitänyt

olla "maalaishenkinen" eikä "herrasväen koulu", kuten silloinen oppikoulu komitean mielestä oli.

Komitea tavoitteli siis jonkinlaista käytännöllistä keskikouluja. Kun koulun oppiaineet kuitenkin olisivat olleet samat kuin valtion keskikoulussa, vieläpä sen oppimäärätkin, ja kun sen suorittaminen olisi taannut pääsyn lukioon, oli käytännöllisyystavoite koko lailla epärealistinen ja ehkäpä propagandistinen. Opilliseen suuntaan olisi epäilemättä johdattanut sekä rajoitus, että kouluun oli otettava "ainoastaan hengenlahjoittaan parhaita oppilaita", jolla tarkoitettiin ikäluokan lahjakkainta kolmannesta.

Huomattava osa kansakoulukomitean ehdotuksista toteutui lopullisesti Kansakoululain (247/1957) myötä, mutta eräitä niistä toteutettiin jo sitä ennen erillisillä säädöksillä. Näin tehtiin mm. kunnallisen keskikoulun osalta. Vuoden 1945 valtiopäiville jätti nimittäin Kansakoulukomitean jäsen, kansanedustaja Aino Malkamäki (SDP) 17.4.1945 sitä koskevan lakialoitteen, ehdotuksen laiksi kansakouluun kuuluvan keskikoulun ja ammatillisen jatkokoulun perustamisesta kokeilutarkoituksessa. Aloitteen oli allekirjoittanut myös 26 muuta sosialidemokraattia. Kouluhallituksessa tiedettiin yleisesti, että aloite oli Alfred Salmelan työtä. Tällainen menettely ei ollut siihen aikaan harvinaista. Valtiopäivien alkaessa kansanedustajat ottivat mielellään ajaakseen hyviä aloitteita, ja kouluhallituksen havaintojen mukaan taas virkatie opetusministeriön kautta oli usein koko lailla toivoton.

Lakialoitetta¹⁾ perusteltiin viittaamalla pian tulossa olevaan Kansakoulukomitean mietintöön ja siinä esitettäviin ehdotuksiin ja korostettiin erityisesti sitä, että kaikilla lapsilla tulisi olla mahdollisuus opin saantiin varallisuudesta, syntyperästä ja vanhempien yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta - minkä periaatteen myös Sosialidemokraattinen Työläisnuorisoliitto oli aloitteen mukaan hyväksynyt.

Aloite esitettiin lähetekeskusteluun 24.4.1945 mutta lähetettiin keskkustelutta sivistysvaliokuntaan²⁾. Sivistysvaliokunta puolsi miehinnössään³⁾ yksimielisesti Malkamäen aloitetta. Se teki siihen keskikoulun osalta vain pari vähäistä muutosta. Mietinnön mukaan kunta olisi saanut perustaa keskikoulun valtioneuvoston eikä kouluhallituksen luvalla, ja keskikoulu olisi aina ollut 3-vuotinen ja rakentunut kansakoulun kuuden vuoden pohjalle (eikä siis vaihtoehtoisesti neljän vuoden pohjalle).

Aloitteen ensimmäisessä käsittelyssäkään siitä ei vielä keskusteltu, lähetettiin vain asiakirjat suureen valiokuntaan⁴⁾.

Suuri valiokunta ehdotti mietinnössään⁵⁾ jo huomattavia muutoksia: Valtioneuvosto voisi myöntää keskikoulun perustamislupia vain sikäli kuin tarkoitukseen oli tulo- ja menoarvios-

1) n:o 29 - 1945

2) pöytäkirjat 1945, s.92

3) n:o 10 - 1945

4) pöytäkirjat 1945, s.1264, 1304

5) n:ot 77 ja 77a - 1945

sa erikseen osoitettu varoja. Aloitteen ja sivistysvaliokunnan mietinnön mukaan keskikoulun kustannukset olisi maksettu säännönmukaisista kansakouluvaroista samalla tavoin kuin varsinaisen kansakoulun osaltakin. Suuri valiokunta oli myös sillä kannalla, että keskikoulu voisi rakentua kansakoulun 3-6-luokkien pohjalle ja olla siitä riippuen eripituinen.

Toisessa käsittelyssä 20. ja 23.11.1945¹⁾ yritettiin kansanedustaja Hukarin (SkDL) aloitteesta palauttaa laki sivistysvaliokunnan esittämään muotoon, mutta äänestyksessä kuitenkin suuren valiokunnan esittämät muutokset päätettiin säilyttää.

Vasta kolmannessa käsittelyssä 27. ja 30.11.1945²⁾, jolloin kysymykseen tuli lain hyväksyminen, hylkääminen tai lepäämään jättäminen, astuivat vastustajat esiin. Edustaja Hiekkala (edistysp.) ehdotti lakiesityksen hylkäämistä, ja häntä kannattivat puheenvuoroissaan Seppälä, Rantala, Kytömaa ja Tuurna, muut paitsi Rantala oikeistopuolueista. Jonkinlaista heräämistä oli nyt tapahtunut, sillä esim. Hiekkala ei sivistysvaliokunnassa vielä esittänyt vastalauseita. Puolestapuhujina taas esiintyivät Malkamäki, Helo (silloinen opetusministeri), Kilpi, Laine, Järvi, Räisänen, Wirtanen ja Hukari, jotka Järveä lukuunottamatta olivat vasemmiston edustajia. Jotkut vastustajista epäröivät vain siksi, että heidän mielestään näin tärkeän asian olisi pitänyt tulla hallituksen esityksestä, mutta esim. opetusministeri Helo, vaikka puhuikin pitkään koko koulujärjestelmän uudistamisen tarpeesta, piti yksityistä aloitetta mahdollisena ja puolsi sitä.

1) pöytäkirjat 1945, s. 1553, 1606, 1683

2) pöytäkirjat 1945, s. 1696, 1721

Laki kansakouluun kuuluvan keskikoulun ja ammatillisen jatkokoulun perustamisesta kokeilutarkoituksessa hyväksyttiin äänin 112 - 46 (poissa 39, tyhjiä 2). Edustaja Hiekkala ehdotti vielä lain jättämistä lepäämään yli vaalien, mutta ehdotus hylättiin. Tasavallan presidentti vahvisti lain¹⁾ 10.1.1946.

kuten Salmela on todennut²⁾, tämä yksityisen aloitteen pohjalta säädetty laki hyväksyttiin odottamattoman yksimielisesti. Salmela tosin kertoo samassa yhteydessä, että SKDL:n kansanedustajat katsoivat, "että Malkamäen aloite kilpaili pääjohtaja Yrjö Ruudun suunnitteleman koulunuudistuksen kanssa ja sen vuoksi vastustivat esitystä". Eduskunnan pöytäkirjat eivät oikein vahvista tätä käsitystä. Ehkäpä Salmela muistelee-kin vähän myöhempää aikaa. Ruudusta tuli kouluhallituksen pääjohtaja 12.10.1945, jolloin lain käsittely jo oli pitkällä, ja hänen johtamansa Koulujärjestelmäkomitea asetettiin vasta 29. 4. 1946. Vaikka Ruutu tosin oli esitellyt ideoitaan aiemminkin, niin uuden järjestelmän kokeilemista ja vanhan "romuttamista" SKDL:n poliitikot alkoivat ohjelmallisesti vaatia vasta suunnitelman³⁾ valmistuttua⁴⁾.

Lain mukaan opetusministeriön tuli antaa tarkemmat säännökset lain täytäntöönpanosta ja kysymyksessä olevien koulujen järjestämisestä. Nämä ohjeet ministeriö antoi 29.10.1946⁵⁾. Niissä määrättiin keskikoulun osalta mm. että

1) As.kok. 28/1946

2) Salmela 1966, s.93

3) Komiteanmietintö 1/1948

4) Edustaja Anna Nevalaisen aloite käsiteltiin 1949

5) As.kok. 751/1946

- kansakoulun 3. vuosiluokan pohjalle rakentuvan keskikoulun tuli olla 6-vuotinen, 4. luokan pohjalle rakentuvan 5-vuotinen ja 6. vuosiluokan pohjalle rakentuvan 3- tai 4-vuotinen
- keskikoulun oppimäärän tuli vastata valtion keskikoulun oppimäärää ja oppiaineet olivat samat kuin valtion keskikoulussa - lisäksi voitiin opettaa yhtä vapaaehtoista ainetta ja erityisestä syystä ottaa ohjelmaan kouluhallituksen luvalla muukin oppiaine
- keskikoulu oli maaseudulla kansakoululautakunnan ja kaupungissa kansakoulujen johtokunnan alainen
- oppilaiden koulunkäyntiä oli avustettava kansakoulun kustannuslain mukaisesti, niin etteivät vanhempien varattomuus eikä koulumatkan pituus estäneet keskikoulun käyntiä.
- keskikoulun lehtorin virkaan olivat kelpoisia ne, joilla oli kelpoisuus valtion keskikoulun vastaavaan virkaan ; sekä yläkansakoulunopettajat, jotka olivat suorittaneet viran pääaineissa cum laude approbatur -arvosanan sekä auskultoineet yhden lukukauden
- opettajanvaali oli alistettava kouluhallituksen ratkaistavaksi
- opetussuunnitelmat hyväksyi kansakoululautakunta (kaupungissa johtokunta) ja vahvasti kouluhallitus
- mikäli koululle haluttiin keskikoulun päästötodistuksen anto-oikeus, oli kouluhallituksen suoritettava koulun tarkastus ja annettava lausuntonsa, minkä jälkeen opetusministeriö ratkaisi asian.

Kokeilutarkoituksessa perustetut koulut

Lain voimaan tultua useat kunnat anoivat lupaa keskikoulun perustamiseen. Ensimmäisenä vuonna (1946) anojia oli 51, mutta luvan sai vain kolme kuntaa (Jyväskylä, Luumäki, Utajärvi). Vuosina 1948 - 1950 myönnettiin kunakin vuonna viisi lupaa (Kuhmo, Rantasalmi, Sipoo, Sodankylä, Suomussalmi, Harjavalta, Hauho, Juuka, Kuusamo, Teuva, Karjalohja-Sammatti, Polvijärvi, Pudasjärvi, Puolanka, Puumala). 1950-luvun alkuvuosina, jolloin valtion talous oli tiukalla, ei keskikoulun perustamislupia myönnetty lainkaan, mutta vuosina 1955 - 1957 saatiin jälleen yhteensä 15 lupaa (Pihtipudas, Ranua, Ristijärvi, Salla, Taivalkoski, Vuolijoki, Eno, Inari, Närpiö, Pelkosehniemi, Perho, Posio, Pulkkila-Piippola-Pyhäntä, Vaala, Yläne). Vuonna 1957 kouluja oli siis kaikkiaan 33.

Keskikoulun perustamislupaa kunnan oli anottava ennen huhtikuun 1. päivää sinä vuonna, jona koulu oli tarkoitettu avattavaksi. Kouluhallitus antoi hakemuksista lausunnon, minkä jälkeen valtioneuvosto ratkaisi asian. Säännöllisesti kouluhallitus puolsi lupia huomattavasti enemmän kuin valtioneuvosto myönsi.

Koulut perustettiin "kokeilutarkoituksessa". Siitä mitä niiden piti kokeilla ei kuitenkaan mainita mitään eduskunnan pöytäkirjoissa eikä asiaa koskevissa muissakaan eduskunnan asiakirjoissa. Myöskään opetusministeriö tai kouluhallitus eivät an-

taneet siitä mitään määräyksiä. Vaikka koulut siis vain "ko-
keilivat" olemassa olollaan, niiden avulla saatiin kuitenkin
merkittäviä kokemuksia siitä, miten keskikoulu voi toimia kan-
sakoulun osana ja kunnan hallinnon alaisena. Voitiin mm. tode-
ta, että koulurakennukset ja etenkin niiden erikoisopetustilat
samoin kuin opetusvälineet tulivat taloudellisemmin hyväksi
käytetyiksi kuin erillisesti hallituissa kouluissa, saatiin
kokemuksia koulujen yhteisistä opettajista (joskaan yhteisiä
virkoja ei voitu perustaa) sekä kansakoululautakunnan edelly-
tyksistä toimia keskikoulun johtokuntana jne.¹⁾ Suunnitteilla
oli myös saada entistä täsmällisempiä tietoja rakenteeltaan
erilaisten keskikoulujen edellytyksistä eli siis siihenastisen
oppikoulupolitiikan jatkuvasta kiistanaiheesta. Kunnalliset
keskikouluthan olivat rakenteensa puolesta monenlaisia. Niin-
pä vuonna 1957 oli kansakoulun 4. luokan pohjalle rakentuvia
5-vuotisia, 5. luokan pohjalle rakentuvia 4-vuotisia, 6. luok-
kan pohjalle rakentuvia 4-vuotisia sekä 6. luokan pohjalle
rakentuvia 3-vuotisia kouluja. Tätä selvittelyä ei kuitenkaan
ehditty toimeenpanna.

Opetussuunnitelmallista kokeilua kouluissa ei ainakaan laaja-
mittaisesti olisi voitu suorittaa. Niissähän tuli olla samat
oppiaineet kuin valtion keskikouluissa ja niiden oli noudatet-
tava valtioneuvoston vahvistamia "oppiennätyksiä". Yksi vapaa-
ehtoinenkin aine saattoi sentään olla, ja erityisestä syystä
kouluhallitus saattoi hyväksyä niille muunkin oppiaineen.
Näillä perusteilla joillekin kouluille oli hyväksytty jokin

1) Somerkivi 1956

sellainen oppiaine, joka ei sisältynyt valtion koulujen luku- suunnitelmiin, kuten kirjanpito, maa- ja metsätalous tai laulu, mutta yleensä ei valtion koulujen opetussuunnitelmista poikettu sen enempää kuin yksityisissä oppikouluissakin oli mahdollista ja tapana.

Sitä mukaa kun koulut saavuttivat päättöasteen niille anottiin todistuksenanto-oikeutta. Sellaisen ne järjestään saivatkin mutta enimmäkseen vain kahdeksi tai kolmeksi vuodeksi kerrallaan sen vuoksi, että niissä oli paljon epäpäteviä opettajia.

Pätevien opettajien saanti kunnallisiin keskikouluihin olikin kauan vaikeaa. Kouluhallituksen tilastojen mukaan näissä kouluissa oli epäpäteviä opettajia lehtorin virkoja hoitamassa alla mainittuina syyslukukausina seuraavasti:

1955	1957	1959	1961	1963	1965	1967	1969
63%	77%	69%	64%	66%	62%	45%	36%

Täysin kelpoisten lukuaineiden opettajien prosenttimäärä oli siis melko alhainen. Moni epäpätevistä oli kuitenkin lähes pätevä. On myös huomattava, ettei pätevyystilanne ollut noina vuosina maaseudun yksityisoppikouluissakaan juuri tätä parempi. Kunnalliset keskikoulut sijaitsivat enimmäkseen syrjäseudulla, ja varsinkin 1950-luvun lopulla ja 1960-luvun alkupuolella, jolloin käytiin kiistaa yhtenäiskoulusta, oppikouluväki pyrki vieroksumaan kunnallista keskikoulua. Ns.harjoitusaineissa kunnallisissa keskikouluissa yleensä oli ainakin asiallisesti hyvin päteviä tuntiopettajia, koska heitä saatiin jatkokoulusta tai varsinaisesta kansakoulusta.

kolmi- tai nelivuotisessa keskikoulussa tuli olla vähintään neljä lukuaineiden opettajanvirkaa: äidinkielen ja historian, matematiikan, fysiikan ja kemian, toisen kotimaisen ja vieraan kielen sekä maantiedon ja luonnonhistorian opettajanvirat. Useampiluokkaisessa tuli olla lisäksi ainakin yksi lukuaineiden opettajanvirka. Yhden aineen opettajia olisi ollut helpompi saada.

Opettajatilanteeseen vaikutti epäilemättä vielä palkkaus, joka vuoteen 1958 (palkkauslain voimaan tuloon) asti oli jonkin verran epämääräinen. Opetusministeriön ohjeen (1946) mukaan keskikoulun opettajalle kuului yläkansakoulun opettajan palkkaus, minkä lisäksi kunta voi maksaa lisäpalkkiota. Yleensä näin taat-taisiin opettajalle nuoremman lehtorin peruspalkkaus, mutta useat kunnat maksoivat vain kansakoulunopettajan ikälisät. Toisaalta palkkaus saattoi kohota nuoremman lehtorin palkkausta paremmak-sikin, koska siihen kuuluivat (vuoteen 1958 asti) edellä maini-tun ohjeen mukaan myös luontoisedut ja syrjäseutuliset. Näitä eivät kaikki opettajat osanneet vaatia. Perivät-pä jotkut kunnat keskikoulun opettajilta asunnosta vuokrankin, mikä oli ministe-riön ohjeen vastaista.¹⁾

Opetusministeriön ohjeen mukaan kunnallisen keskikoulun luku-aineiden opettajanvirkaan oli kelpoinen myös yläkansakouluno-pettaja, joka oli suorittanut cum laude approbatur-arvosanan viran pääaineissa ja auskultoinut normaalilyseossa yhden luku-kauden. 1950-luvulla tällaisia opettajia oli vain kolme. Vuo-

1) Somerkivi 1956

desta 1958 kansakoulunopettajan tutkinto tuotti enää helpotuksen vain toisen lukukauden auskultoinnista.

Sodanjälkeisen kansakoulunopettajavajauksen poistamiseksi oli kouluhallituksen aloitteesta saatu kolme opettajakorkeakoulua, Helsingin 1947, Turun 1949 ja Oulun 1953. kaksi ensiksi mainittua jäi väliaikaisiksi, mutta Oulun laitos kehittyi yliopistoksi. kun luokanopettajapula alkoi helpottua ja toisaalta valtiovarainministeriö alkoi vaatia väliaikaisten laitosten lopettamista, valmistettiin kouluhallituksessa suunnitelma luokanopettajien kouluttamiseksi keskikoulunopettajiksi. kun ei ollut tarkoituksenmukaista kouluttaa opettajia vain kansakouluun kuuluviiin keskikouluihin, oli tavoitteena yleinen nuoremman lehtorin kelpoisuus. koska Helsingin ja Turun opettajakorkeakouluissa ei ollut professoritasoisia opettajia olisi aineenhallinnan osalta tarvittu yhteistoimintaa yliopistojen kanssa. Neuvottelut tästä kuitenkin kariutuivat ja koko suunnitelma raukesi.¹⁾

Vakinaiset koulut

Vuonna 1957 kunnallisen keskikoulun historiassa alkaa uusi vaihe. Antaessaan vuonna 1954 kansakoululakiesityksen²⁾ eduskunnalle (edellinen hallitus oli sen jo antanut edellisenä vuonna) hallitus katsoi, että kansakouluun kuuluvasta keskikoulusta oli saatu niin myönteisiä kokemuksia, että se voitaisiin vakinaistaa kansakoulun osaksi. Hallitus ilmoitti kuitenkin, ettei tarkoituksena ollut pyrkiä keskikoulujen huomattavaan

1) Somerkivi 1982 s. 105

2) n:o 28 - 1954

lissäämiseen. Tätä käsitystä vahvisti sekin seikka, ettei hallitus moniin vuosiin varannut menoarvioesityksissään lainkaan määrärahoja kunnallisten keskikoulujen perustamiseen. Kansanedustajat kyllä tekivät niitä koskevia raha-asia-aloitteita mutta yleensä tuloksetta.

Sivistysvaliokunta¹⁾ piti ehdotusta oikeaan osuneena mutta edellytti perusteluissaan keskikoulutointa ohjattavan siten, että perustamiseen on saatava valtioneuvoston lupa ja että köyhät sekä syrjäiset seudut pääsisivät keskikoulusta osalliseksi ennen muita kuntia. Kun hallitus oli esittänyt, että keskikoulujen tulisi rakenteeltaan vastata valtion keskikoulua, valiokunta katsoi, että "rakenteen" sijasta olisi selvempi puhua "oppimäärien" vastaavuudesta.

Täysistuntokäsittelyissä²⁾ sivistysvaliokunnan ehdotus hyväksyttiin muutoksitta. Ainoa vastustaja keskikoulun osalta oli kansanedustaja (lehtori) Felix Seppälä, joka liitti valtiovarainvaliokunnan mietintöön³⁾ jyrkän vastalauseen ja piti täysistunnoissa kiivaita puheenvuoroja. Kansakoululakiesitys hyväksyttiin kolmannessa käsittelyssä 29.3.1957⁴⁾. Laki tuli voimaan 1 päivänä elokuuta 1958.

1) mietintö n:o 2 - 1956

2) pöytäkirjat I. 1957

3) n:o 6 - 1954

4) As.kok. 247/1957

kuten edellä olevastakin jo voi päätellä, maamme oppikouluväki oli 1950-luvun puolivälin tienoilla ryhtynyt entistä kiivaammin vastustamaan kunnallisten keskikoulujen perustamista. Vastustus voimistui näin myöhään ilmeisesti sen vuoksi, että 1940-luvun lopulla ja 1950-luvun alussa Yrjö Ruudun Koulujärjestelmäkomitean ehdotus oli kouluväen yleisen huomion kohteena. Kansakoululain eduskuntakäsittelyssäkään vastustuskampanja ei vielä juuri vaikuttanut mutta sitä selvemmin jo kansakouluasetusta laadittaessa.

Kansakouluasetusehdotus laadittiin kouluhallituksen kansanopetusosastossa ja toimitettiin opetusministeriölle. Valtioneuvosto asetti kuitenkin vielä komitean ehdotusta tutkimaan, ja tietynlaista tarkoituksellisuutta oli nähtävissä mm. siinä, että tähän kansakouluasetusta valmistelevaan komiteaan kutsuttiin jäseneksi kouluhallituksen oppikouluosaston eikä kansanopetusosaston lainoppinut kouluneuvos eikä myöskään asetusta kouluhallituksessa valmistellutta osastopäällikkö Salmelaa. Vaikka kunnallista keskikoulua koskeva säännös oli perin pieni osa kansakouluasetusta, se kohosi komitean tärkeimmäksi kiistakysymykseksi, jossa vastustava kanta pääsi voitolle.

Kansakoululain 2.§:n 3. momentissa oli keskikoulusta säädetty: "Kansakouluun voi sen osana kuulua keskikoulu, jonka tulee oppimääriltään vastata valtion keskikoulua ja jonka perustamisehdoista säädetään asetuksella."

kansakouluasetuksen 36 §:n 1 momentissa taas säädettiin komitean esityksen mukaisesti: "Valtioneuvosto voi myöntää luvan kansakouluun kuuluvan keskikoulun perustamiseen köyhälle ja syrjäiselle kunnalle, jos koulu on paikkakunnan jatkuvan sivistystarpeen vaatima. Perustamislupa voidaan poikkeuksellisesti myöntää muullekin kunnalle, jossa ei ennestään ole oppikoulua ja jossa keskikoulun tarve on erittäin suuri, mikäli valtioneuvosto harkitsee, että koulu tärkeällä kokeilulla opetuksen ja kasvatuksen alalla voi tuottaa erityistä hyötyä valtakunnan opetustoimelle." Tavallisia keskikouluja koski siis vain momentin ensimmäinen lause ja toinen lause uudentyyppisiä kokeilukeskikouluja.

Kansakouluasetuksen keskikouluja koskevaa kohtaa moitittiin aikanaan kiihkaasti. Väitettiin että se oli suorastaan ristiriidassa lainsäätäjän tahdon kanssa.¹⁾ Lieneekin todettava, ettei eduskunta ollut tarkoittanut näin jyrkkää rajoitusta. Sehän oli perusteluissaan maininnut vain, että köyhien ja syrjäisten kuntien oli saatava keskikoulu "ennen muita kuntia".

Lain vaikutuksesta entisistä kokeilutarkoituksessa perustetuista 33 koulusta tuli nyt vakinaisia. Niitä perustettiin jatkuvasti lisää, aluksi tosin rajoitetusti. Vuonna 1964 kansakouluasetusta kuitenkin muutettiin siten, että muutkin kuin köyhät ja syrjäiset kunnat voivat saada perustamisluvan. Luvuvuonna 1969-1970 näitä 36 §:n 1 momentin ensimmäisen lauseen nojalla toimivia "tavallisia" kouluja oli jo 133.

1) esim. Salmela 1966, s. 99 - Ks. myös Kanerva 1966, s. 107

Uudet kokeilukoulut

Mainitun momentin toinen lause antoi mahdollisuuden keskikoulun perustamiseen muillekin kuin köyhille ja syrjäisille kunnille, mikäli koulua käytettäisiin valtakunnan opetustointa hyödyttävään kokeiluun. Näin syntyi uudenlaisia kokeilukeskikouluja. Uudessa lainsäädännössä oli muitakin säännöksiä kokeilusta. Kansakoululain 14 §:ssä säädettiin "koulutoimen yleistä kehittämistä varten" tarpeellisista kokeilukouluista ja kansakouluasetuksen 88-94 §:issä kokeilusta annettiin tarkemmat säännökset. Nämä säännökset antoivat mm. mahdollisuuden poiketa tavanomaisista opetusjärjestelyistä.

Kun Kouluohjelmakomitean mietintö (11/1959) oli valmistunut ja kiista yhtenäiskoulusta alkoi olla kuumimmillaan, päätti kouluhallitus selvittää kokeilulla yhtenäiskoulun toimintaa siltä varalta, että uuteen järjestelmään siirryttäisiin. Haluttiin kokeilla organisointia, hallintoa ja opetusjärjestelyjä koko laajuudessaan siten, että koko kunnan tai useamman kunnan koululaitos muodosti kokeiluyksikön, jonka yhtenä osana oli asetuksen 36. § 1. momentin 2. lauseen mukainen keskikoulu. Organisoinnin malli saatiin Kouluohjelmakomitean mietinnöstä. Koulun yläaste oli 3-vuotinen ja kolmilinjainen: kahden kielen linjaa edusti tavallinen keskikoulu, yhden kielen linjaa käytännöllinen keskikoulu, ja kolmantena linjana oli kansalaiskoulu.

Ensimmäiset kokeilusuunnitelmaehdotukset laadittiin kouluhallituksessa, ja vuonna 1960 valtioneuvosto myönsi kokeiluluvat ja samalla keskikoulun perustamisluvat Hankasalmen kunnalle sekä Säynätsalon ja Muuramen kunnille yhteisesti. Vuonna 1965 kokeilukeskikoululupia oli myönnetty jo 27.

Perustamispäätöksissä koulut määrättiin kokeilemaan

- keskikoulun linjajakoisuutta
- käytännöllistä keskikoulua, joka oli eri kunnissa erilainen
- miten kansakoulun ja keskikoulun opetusjärjestelyt helpottaisivat keskikoulun järjestämistä 3-vuotiseksi
- varsinkin myöhemmin muitakin yksityiskohtia.

Päätehtäväksi muodostui aluksi 3-luokkaisen keskikoulun mahdollisuuksien selvittäminen ja sen edellyttämä kansakouluopetuksen, etenkin kielenopetuksen, kehittäminen. Käytännöllisen keskikoulun kokeilu loppui melko pian, koska tällaisen koulun käyneille ei silloinen koululaitos tarjonnut jatkomahdollisuuksia.

Yhtenäiskoulun yläasteen kokeileminen oli varsin vaikeaa niin kauan kuin kansakoulu ja keskikoulu olivat eri yksiköitä ja eri säännösten alaisia. Vuonna 1967 vaikeus poistui, kun Kansakoululain 14 §:än lisättiin säännös, jonka nojalla kunta saattoi yhdistää kansalaiskoulun ja keskikoulun "kolmivuotiseksi yhtenäiskoulutyypin peruskoulun yläasteeksi". Jo samana vuonna ehti syntyä 11 yhtenäistä yläastetta ja lukuvuonna 1969-1970 niitä oli jo 25.

Kokeilukeskikoulujenkin perustaminen oli helpottanut vuonna 1964 siten, että lupia voitiin myöntää sellaisillekin paikka-

paikkakunnille, joilla jo oli oppikoulu. Siten pääsivät mukaan mm. sellaiset paikkakunnat kuin Lahti, Kotka, Kuopio ja Turku.¹⁾ Peruskoulujärjestelmään siirryttäessä kansakouluun kuuluvat keskikoulut sulautuivat peruskoulujen yläasteisiin ja jäivät historiaan.

1) Aho 1967 - Somerkivi 1962 ja 1982

Lähdeluettelo

Aho, Erkki 1967. Yhtenäiskoulutyypin peruskoulun järjestämiseen tähtäävä koulukokeilu 1960-1967. Kasvatus ja Koulu

Ehdotus laiksi kansakouluun kuuluvan keskikoulun ja ammatillisen jatkokoulun perustamisesta kokeilutarkoituksessa. Laki-aloite n:o 29. Valtiopäivät 1945. Liitteet VIII s. 316

Kanerva, Reino 1966. kunnallinen keskikoulu kansakoulun osana. kansakoulu 1866-1966, Keuruu

Kansakouluasetus 321/1958

Kansakoulukomitean mietintö n:o 2/1946

Kansakoululaki 247/1957

Komiteamietintö uudistettavan koulujärjestelmän yleisten periaatteiden vahvistamiseksi n:o 1/1948

Laki kansakouluun kuuluvan keskikoulun ja ammatillisen jatkokoulun perustamisesta kokeilutarkoituksessa 28/1946

Nurmi, Veli 1979. Koulunuudistuksen taustatekijöitä II. Helsingin yliopiston kasvatustieteellisen laitoksen julkaisuja n:o 76

Opetusministeriön päätös kansakouluun kuuluvan keskikoulun ja ammatillisen jatkokoulun perustamisesta kokeilutarkoituksessa 751/1946

Salmela, Alfred 1966. Kansakoululainsäädäntö oppivelvollisuuden jälkeen. Kansakoulu 1866-1966. Keuruu

Somerkivi, Urho 1956. Kokemuksia kansakouluun kuuluvasta keskikoulusta. PM kouluhallitukselle 11.5.1956

Somerkivi, Urho 1962. Koulukokeilusta. Kasvatusopillinen Aikakauskirja 3/1962

Somerkivi, Urho 1975. Helsingin kansakoulunopettajien keskikoulu. Kasvatus 1/1975

Somerkivi, Urho 1982. Peruskoulu - synty, kehittyminen ja tulevaisuus. Vantaa 1982

Valtiopäivien 1945 asiakirjat V. Sivistysvaliokunnan mietintö n:o 10, Suuren valiokunnan mietinnöt n:o 77 ja 77 a

Valtiopäivien 1945 pöytäkirjat

Valtiopäivien 1954 asiakirjat. Hallituksen esitys (n:o 28) kansakoululaiksi - Valtiovarainvaliokunnan mietintö (n:o 6) hallituksen esityksen johdosta kansakoululaiksi

Valtiopäivien 1956 asiakirjat. Sivistysvaliokunnan mietintö (n:o 2) hallituksen esityksen johdosta kansakoululaiksi

Valtiopäivien pöytäkirjat 1956 II ja 1957 I